

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.211.6

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2024.9>**О. В. Долбня***аспірант кафедри кримінального права та процесу
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0009-0008-3077-9891*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ТА САМОВІЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО

У статті досліджено кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, що є актуальними проблемами сучасного земельного та кримінального права. Земля, як основне національне багатство, перебуває під особливою охороною держави, що закріплено у ст. 14 Конституції України. Проте існуючі норми законодавства, зокрема стаття 197-1 Кримінального кодексу України, стикаються з низкою проблем у правозастосуванні, які ускладнюють забезпечення ефективного захисту земельних відносин. У роботі визначено ключові аспекти складу злочину, акцентовано увагу на об'єктивній і суб'єктивній сторонах діяння, а також на проблемах розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності. Відсутність чітких критеріїв оцінки шкоди, завданої самовільним зайняттям земель, та труднощі в доведенні умислу правопорушників значно ускладнюють судову практику.

Особливу увагу приділено аналізу судової практики, яка демонструє обмежену кількість справ, доведених до судового розгляду, через правові колізії та невизначеність у чинному законодавстві. Запропоновано рекомендації, спрямовані на удосконалення норм Кримінального кодексу України, зокрема уточнення критеріїв «значної шкоди» та впровадження методики її оцінки. Рекомендації також включають гармонізацію адміністративного та кримінального законодавства задля ефективнішого регулювання цієї проблематики. У статті наголошено на важливості впровадження електронних інструментів моніторингу використання земель для своєчасного виявлення правопорушень.

Результати дослідження можуть бути корисними для подальших наукових розробок у сфері земельного права, вдосконалення правозастосування та формування законодавчих ініціатив, спрямованих на посилення захисту земельних відносин в Україні.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, самовільне зайняття земель, самовільне будівництво, земельне законодавство, правозастосування.

Dolbnya O. V. CRIMINAL LIABILITY FOR UNAUTHORIZED OCCUPATION OF LAND PLOTS AND UNAUTHORIZED CONSTRUCTION

The article explores the criminal liability for unauthorized occupation of land plots and unauthorized construction, highlighting their relevance as pressing issues in modern land and criminal law. Land, as a key national asset, is under special state protection, enshrined in Article 14 of the Constitution of Ukraine. However, existing legislation, particularly Article 197-1 of the Criminal Code of Ukraine, faces numerous application challenges, which complicate the effective protection of land relations. The study identifies key elements of the crime, focusing on its objective and subjective sides, as well as issues in differentiating between criminal and administrative liability. The lack of clear criteria for assessing damage caused by unauthorized land occupation and difficulties in proving the offenders' intent significantly hinder judicial practice.

Particular attention is paid to the analysis of judicial practice, which reveals a limited number of cases brought to court due to legal conflicts and ambiguities in the current legislation. Recommendations are proposed to improve the provisions of the Criminal Code of Ukraine, including specifying the criteria for "significant damage" and introducing a methodology for its assessment. The recommendations also emphasize harmonizing administrative and criminal legislation to address these issues more effectively. The article highlights the importance of implementing electronic land-use monitoring tools to timely detect violations.

The findings of the study may be useful for further scientific research in the field of land law, improving law enforcement, and shaping legislative initiatives aimed at strengthening the protection of land relations in Ukraine.

Key words: criminal liability, unauthorized land occupation, unauthorized construction, land legislation, law enforcement.

Земля є одним із найважливіших ресурсів будь-якої держави, а в умовах України, яка перебуває у процесі земельної реформи, захист прав на землю набуває особливої актуальності. Від-

повідно до ст. 14 Конституції України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Однак, попри наявність чітких конституційних гарантій

та встановлення кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК України), зазначені правопорушення залишаються поширеним явищем[1].

Проблематика самовільного зайняття земельних ділянок і самовільного будівництва є комплексною. Вона охоплює як соціальні передумови скоєння таких злочинів, так і недосконалість законодавства, що регулює земельні правовідносини. Значний виклик становлять прогалини в законодавстві, труднощі у розмежуванні складів злочинів із суміжними адміністративними правопорушеннями, відсутність єдиних підходів до кваліфікації таких діянь, а також складність визначення розміру завданої шкоди.

Особливу увагу привертає недостатня ефективність застосування кримінально-правових механізмів. Як свідчить судова практика, незначна кількість справ за ст. 197-1 КК України доходить до судового розгляду, що вказує на необхідність удосконалення правових норм та їхньої реалізації.

З огляду на це, актуальність дослідження полягає в аналізі правових механізмів кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, виявленні проблем їх застосування та розробленні рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Питання кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво є важливим і досліджуваним напрямом сучасної правової науки. У радянський період ці аспекти аналізували Ф.Х. Адіханов, А.Л. Боннер, І.Б. Габаїдзе, Є.В. Каплунов, Т.І. Карпов, Г.М. Костров, О.О. Лаптев, Ю.І. Ляпунов, І.К. Тупіко, В.М. Федоров та інші[4]. Їхні дослідження зосереджувалися на визначенні правових основ боротьби із самовільним захопленням земельних ділянок, особливостях кримінально-правової кваліфікації таких дій, а також на вивченні об'єктивної та суб'єктивної сторони складів злочинів. Дослідники також звертали увагу на труднощі застосування норм кримінального права в умовах недостатньої правової визначеності.

З розвитком сучасного земельного законодавства України проблема самовільного зайняття земель і самовільного будівництва отримала нове значення. У цьому контексті дослідження таких науковців, як О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, Н.О. Антонюк, Т.М. Коташевська, О.В. Лугина, М.В. Шульга, В.В. Носік, П.Ф. Кулинич, спрямовані на вирішення низки актуальних питань[5;6;7;8]. Їхні праці охоплюють аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак складів злочи-

нів, розмежування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва з іншими правопорушеннями, оцінку суспільної небезпеки цих діянь та шляхи вдосконалення кримінального законодавства.

Попри значний прогрес у дослідженні цієї проблематики, залишаються відкритими дискусії щодо критеріїв кваліфікації цих злочинів, особливо в контексті оцінки шкоди, завданої власникам чи користувачам земельних ділянок, а також щодо необхідності врахування обтяжуючих обставин під час визначення міри відповідальності. Не менш важливим є питання адаптації кримінально-правових норм до сучасних соціальних і економічних викликів, що зумовлює потребу подальших досліджень у цій сфері.

Таким чином, наявні наукові праці створюють міцну теоретичну основу для аналізу кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельних ділянок і самовільне будівництво, але сучасні реалії потребують вдосконалення підходів до правового регулювання цих питань.

Метою статті є аналіз правових аспектів кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, визначення недоліків чинного законодавства та практики його застосування, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правових норм у цій сфері.

Завдання дослідження: вивчити сучасний стан правового регулювання кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, аналізуючи ст. 197-1 Кримінального кодексу України; здійснити юридичний аналіз складів злочинів, визначених у ст. 197-1 КК України, зокрема їх об'єктивну та суб'єктивну сторони; проаналізувати судову практику щодо застосування норм кримінального законодавства, які регулюють відповідальність за самовільне зайняття земельних ділянок і будівництво; визначити прогалини та колізії у чинному законодавстві, а також проблеми розмежування цих злочинів із суміжними адміністративними правопорушеннями; розробити рекомендації щодо вдосконалення законодавства, зокрема уточнення кваліфікуючих ознак злочинів, їх обтяжуючих обставин, а також критеріїв оцінки завданої шкоди[2;3].

Правове регулювання кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво є однією з важливих складових забезпечення законності у сфері земельних відносин. Стаття 197-1 Кримінального кодексу України, яка регулює відповідальність за ці правопорушення, встановлює санкції за самовільне зайняття земельної ділянки, якщо це зав-

дало значної шкоди її власнику чи користувачу, а також за самовільне будівництво будівель або споруд, якщо такі дії створюють небезпеку для життя чи здоров'я людей або загрозу довкіллю. Попри існування чіткої законодавчої бази, практика застосування цієї статті виявила низку проблем, які потребують вирішення.

Однією з основних проблем є невизначеність критеріїв, за якими оцінюється «значна шкода». У чинному законодавстві відсутнє чітке тлумачення цього поняття, що створює широке поле для суб'єктивного підходу у правозастосуванні. У судовій практиці це призводить до неоднорідності кваліфікації дій та значної кількості справ, які припиняються на етапі досудового розслідування. Крім того, розмір шкоди, яку завдано самовільним зайняттям земельної ділянки, часто є складним для визначення через нематеріальний характер негативних наслідків, таких як порушення права власності, незаконне обмеження доступу до земельної ділянки чи шкода екологічному стану території.

Ще однією проблемою є відсутність чіткого розмежування між кримінальною та адміністративною відповідальністю за подібні дії. Кодекс України про адміністративні правопорушення, зокрема статті 53-1 та 53-3, також регулює відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та будівництво. Це часто призводить до правової колізії, коли дії особи оцінюються як адміністративне правопорушення навіть за наявності ознак складу злочину, передбаченого ст. 197-1 Кримінального кодексу України. Така ситуація знижує ефективність кримінально-правового регулювання у цій сфері та призводить до уникнення особами реальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь[1;2;3].

Крім того, проблема торкається і механізму захисту прав добросовісних користувачів земельних ділянок. На практиці власники земель стикаються із ситуаціями, коли самовільне зайняття їхніх ділянок залишається поза увагою правоохоронних органів через недостатню деталізацію складу злочину у кримінальному законодавстві. Наприклад, будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці, що має сільськогосподарське призначення, часто кваліфікується лише як адміністративне порушення, навіть якщо такі дії завдають серйозної шкоди екосистемі або економічним інтересам законного власника.

Актуальність цих проблем посилюється в умовах реформування земельного законодавства в Україні. Прогалини у чинному законодавстві щодо регулювання відповідальності за самовільне зайняття земель і будівництво обумовлюють необхідність внесення змін, які сприятимуть підвищенню ефективності кримінально-правового

захисту земельних відносин. Зокрема, важливим є уточнення формулювань статті 197-1 Кримінального кодексу України, зокрема щодо критеріїв «значної шкоди», а також запровадження єдиних підходів до кваліфікації правопорушень у цій сфері.

Проблеми, пов'язані з невизначеністю законодавчих критеріїв, неоднозначністю правозастосування та розмежуванням адміністративної та кримінальної відповідальності, підкреслюють важливість детального аналізу складів злочинів, передбачених ст. 197-1 Кримінального кодексу України. Розгляд юридичних характеристик цих складів є необхідним для розуміння їхнього об'єктивного та суб'єктивного змісту, що є основою для належної кваліфікації дій та ефективного застосування норм кримінального права.

Проблеми, пов'язані з невизначеністю законодавчих критеріїв, неоднозначністю правозастосування та розмежуванням адміністративної та кримінальної відповідальності, підкреслюють важливість детального аналізу складів злочинів, передбачених ст. 197-1 Кримінального кодексу України. Розгляд юридичних характеристик цих складів є необхідним для розуміння їхнього об'єктивного та суб'єктивного змісту, що є основою для належної кваліфікації дій та ефективного застосування норм кримінального права.

Юридичний аналіз складів злочинів, визначених у ст. 197-1 Кримінального кодексу України, передбачає дослідження об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони правопорушення, що дозволяє глибше зрозуміти їхню сутність і межі кримінальної відповідальності.

Об'єктом злочину виступають суспільні відносини, пов'язані із захистом права власності на землю, забезпеченням раціонального використання земельних ресурсів і охороною довкілля. Оскільки земля є основним національним багатством, особлива увага приділяється захисту прав власників і законних користувачів земельних ділянок, а також забезпеченню екологічної безпеки. У цьому контексті охорона земельних відносин через кримінальне законодавство виконує функцію запобігання несанкціонованому використанню земель, що завдає шкоди як економічним інтересам, так і навколишньому середовищу.

Об'єктивна сторона злочину передбачає дії, що полягають у самовільному зайнятті земельної ділянки або здійсненні самовільного будівництва. Самовільне зайняття полягає у фактичному користуванні земельною ділянкою без відповідних правових підстав, таких як договір оренди, державний акт на право власності чи інші документи, що підтверджують законність використання землі[11]. Самовільне будівництво визначається як зведення споруд на земельній ділянці без дозвільної документації або з порушенням

встановлених норм і правил. Однак проблемою правозастосування є недостатня деталізація цих понять у законодавстві, що створює складнощі для належної кваліфікації дій правопорушника.

Суб'єктом злочину є фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Особливістю цього складу злочину є можливість притягнення до відповідальності службових осіб, якщо їхні дії прямо сприяли самовільному зайняттю земельної ділянки або будівництву. Це, наприклад, стосується випадків, коли представники органів місцевого самоврядування сприяли незаконній передачі земель або видачі дозвілних документів.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, що виражається в усвідомленні особою незаконності своїх дій та бажанні досягти відповідного результату. Однак у судовій практиці доведення прямого умислу часто викликає труднощі, особливо у випадках, коли правопорушник стверджує, що діяв через незнання законодавства або вважав свої дії законними. Наприклад, при самовільному будівництві особи часто посилаються на наявність попередньої усної згоди з власником ділянки, що ускладнює встановлення умислу[6].

Однією з ключових проблем, пов'язаних із юридичним аналізом складів злочинів, є питання про оцінку суспільної небезпеки вчинених дій. У багатьох випадках шкода, завдана самовільним зайняттям земельної ділянки, може бути нематеріальною (наприклад, порушення прав власника або негативний вплив на екологічний стан території). Відсутність єдиної методології оцінки таких наслідків ускладнює кваліфікацію злочину та створює підґрунтя для суб'єктивних рішень у правозастосовній практиці.

Таким чином, аналіз складів злочинів, передбачених ст. 197-1 КК України, виявляє важливість більш чіткого законодавчого регулювання об'єктивних і суб'єктивних ознак правопорушення. Удосконалення нормативних положень, спрямованих на деталізацію складів злочинів, дозволить підвищити ефективність кримінального законодавства та зменшити кількість правових колізій у процесі правозастосування.

Юридичний аналіз складів злочинів, передбачених ст. 197-1 КК України, демонструє низку проблем, пов'язаних із визначенням об'єктивних і суб'єктивних ознак цих злочинів, що безпосередньо впливає на ефективність їхньої кваліфікації та правозастосування. У цьому контексті важливим є звернення до судової практики, яка дозволяє виявити особливості застосування норм кримінального права, їхні недоліки та можливість вдосконалення[2].

Юридичний аналіз складів злочинів, передбачених ст. 197-1 КК України, демонструє низку проблем, пов'язаних із визначенням об'єктивних

і суб'єктивних ознак цих злочинів, що безпосередньо впливає на ефективність їхньої кваліфікації та правозастосування. У цьому контексті важливим є звернення до судової практики, яка дозволяє виявити особливості застосування норм кримінального права, їхні недоліки та можливість вдосконалення[2].

Судова практика відіграє ключову роль у розумінні проблем, пов'язаних із застосуванням ст. 197-1 КК України. Аналіз реальних судових рішень дозволяє оцінити ефективність правових норм, виявити проблеми їхньої реалізації та визначити прогалини, які вимагають законодавчого вдосконалення. Проте статистика кримінальних проваджень за цією статтею демонструє, що кількість таких справ залишається незначною. Це свідчить про наявність труднощів у кваліфікації діянь та доведенні складу злочину.

Суди часто стикаються з проблемою розмежування кримінальних злочинів і адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, дії, які на перший погляд мають ознаки самовільного зайняття земельної ділянки чи самовільного будівництва, нерідко кваліфікуються за статтями 53-1 або 53-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, навіть якщо є підстави для кримінальної відповідальності. Це зумовлено недостатньою чіткістю у визначенні критеріїв «значної шкоди» або небезпеки для життя, здоров'я чи довкілля.

Аналіз судових рішень також свідчить про те, що у багатьох випадках провадження у справах за ст. 197-1 КК України закриваються на етапі досудового розслідування. Основними причинами є недостатність доказів, складність доведення прямого умислу та неможливість оцінити шкоду в грошовому чи іншому виразі. Наприклад, у випадках самовільного будівництва споруд на зайнятих земельних ділянках часто виникають труднощі з підтвердженням зв'язку між будівництвом і створенням небезпеки для довкілля або життя і здоров'я людей.

Окрему увагу слід приділити проблемам доведення умислу правопорушника. У більшості випадків особи, притягнуті до відповідальності за самовільне зайняття земель, стверджують, що діяли через незнання законодавства, або намагаються обґрунтувати свої дії попередньою усною домовленістю з власником земельної ділянки. Це створює додаткові труднощі для слідчих і прокурорів, які змушені збирати докази, що підтверджують свідомий намір порушника. У таких випадках часто відсутня єдина практика з боку судів, що створює правову невизначеність і підґрунтя для неоднакових рішень.

Ще однією проблемою судової практики є недостатня увага до оцінки шкоди, завданої самовільним зайняттям земель. Наприклад, суди часто

обмежуються лише поверхневим аналізом наслідків правопорушення, не враховуючи екологічний або соціальний вплив дій правопорушника. Це, у свою чергу, знижує ефективність кримінально-правових санкцій та не забезпечує належного захисту прав потерпілих.

Водночас судова практика демонструє окремі позитивні аспекти. Наприклад, у випадках, коли дії правопорушника спричинили серйозні екологічні наслідки або значні матеріальні збитки власнику земельної ділянки, суди застосовують більш суворі покарання, включаючи позбавлення волі. Це свідчить про важливість деталізації складу злочину в законодавстві, що дозволить забезпечити більш чітку кваліфікацію дій та відповідне покарання.

Таким чином, аналіз судової практики виявляє необхідність вдосконалення нормативної бази, що регулює відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво. Зокрема, важливо визначити єдині критерії оцінки шкоди, удосконалити методику доведення умислу правопорушника та забезпечити більш чітке розмежування адміністративної і кримінальної відповідальності. Ці заходи дозволять підвищити ефективність правозастосування та забезпечити належний захист суспільних інтересів у сфері земельних відносин.

Аналіз судової практики підтверджує наявність значних проблем у застосуванні ст. 197-1 КК України, зокрема через відсутність чітких критеріїв кваліфікації дій, недостатню увагу до оцінки шкоди та труднощі у доведенні умислу. Ці проблеми мають глибше коріння в чинному законодавстві, яке не завжди забезпечує належну визначеність правових норм. У цьому контексті особливої уваги потребує питання прогалін і колізій у нормативно-правовій базі, які ускладнюють ефективне застосування кримінального законодавства.

Аналіз прогалін і колізій у чинному законодавстві засвідчив необхідність комплексного підходу до вдосконалення правового регулювання, спрямованого на чітке визначення складів злочинів, розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності та встановлення ефективних механізмів запобігання самовільному зайняттю земель і будівництву. У цьому контексті розроблення рекомендацій щодо вдосконалення законодавства є важливим етапом для підвищення ефективності кримінально-правового захисту земельних відносин.

Розроблення законодавчих змін має базуватися на результатах аналізу існуючих проблем правозастосування та враховувати сучасні виклики, пов'язані із реформуванням земельних відносин в Україні. Насамперед слід зосередитися на уточненні положень статті 197-1 Кримінального кодексу України, зокрема чіткішому визначенні

ключових понять, які використовуються для кваліфікації діянь.

По-перше, доцільно закріпити у законодавстві критерії оцінки «значної шкоди» та «особливо великих розмірів шкоди». Ці критерії можуть включати як економічний, так і екологічний компонент, що дозволить більш об'єктивно оцінювати наслідки правопорушень. Наприклад, шкода, завдана самовільним зайняттям земельної ділянки, може включати втрати для державного або місцевого бюджету, витрати на відновлення земель або компенсацію екологічного збитку. Такий підхід сприятиме уніфікації судової практики та запобіганню суб'єктивному трактуванню правопорушень.

По-друге, необхідно вдосконалити норми, що регулюють кваліфікуючі ознаки злочинів, передбачених ст. 197-1 КК України. Зокрема, слід запровадити окрему кваліфікуючу ознаку для випадків вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, що відобразатиме підвищену суспільну небезпеку таких дій. Крім того, важливо врахувати ситуації, коли самовільне будівництво на зайнятій земельній ділянці пов'язане з порушенням безпеки будівельних норм, що створює загрозу життю та здоров'ю людей.

По-третє, важливо забезпечити гармонізацію адміністративного та кримінального законодавства. Це передбачає чітке розмежування складів адміністративних правопорушень і кримінальних злочинів, зокрема шляхом уточнення складів адміністративних деліктів, передбачених ст. 53-1 і 53-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Доцільно внести зміни до ст. 197-1 КК України, які виключатимуть дублювання із положеннями адміністративного законодавства, одночасно зберігаючи можливість притягнення до кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні дії[2].

По-четверте, необхідно розробити методику оцінки шкоди, завданої самовільним зайняттям земельної ділянки або самовільним будівництвом. Така методика має враховувати специфіку об'єкта правопорушення (наприклад, землі сільськогосподарського призначення, лісового фонду, землі водного фонду тощо) і дозволяти оцінювати наслідки правопорушення з урахуванням їхньої економічної та екологічної складової.

Нарешті, важливо вдосконалити механізми взаємодії між органами, відповідальними за контроль і нагляд у сфері земельних відносин. Наприклад, доцільно запровадити електронну систему моніторингу використання земель, що дозволить оперативно виявляти факти самовільного зайняття або будівництва та своєчасно фіксувати їх. Це сприятиме посиленню превентивної функції кримінального законодавства та забезпеченню належного захисту прав законних власників і користувачів земельних ділянок.

Таким чином, запропоновані рекомендації спрямовані на вдосконалення кримінального та адміністративного законодавства, підвищення ефективності правозастосування та створення умов для належного захисту суспільних відносин у сфері земельного користування. Їхня реалізація сприятиме забезпеченню балансу між інтересами держави, суспільства та громадян у процесі регулювання земельних відносин.

Дослідження кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво засвідчило актуальність і багатогранність цієї проблематики. Земельні відносини, які перебувають під особливою охороною держави, потребують ефективного правового захисту в умовах сучасних соціально-економічних викликів. Стаття 197-1 Кримінального кодексу України, хоча й покликана забезпечити такий захист, виявляється недостатньо дієвою через низку проблем, виявлених під час дослідження.

По-перше, чинне законодавство має серйозні прогалини, що стосуються визначення ключових понять, які використовуються для кваліфікації злочинів. Відсутність чітких критеріїв «значної шкоди» та «особливо великих розмірів шкоди» створює підґрунтя для суб'єктивного трактування правопорушень, що негативно впливає на уніфікацію судової практики. Недостатня деталізація об'єктивної сторони злочину, зокрема поняття «самовільного будівництва», також створює труднощі для правозастосовних органів, які змушені покладатися на власне розуміння цих термінів.

По-друге, аналіз судової практики виявив значні труднощі у доведенні умислу правопорушника та оцінці завданої шкоди. Суб'єктивна сторона злочину, яка передбачає прямий умисел, часто є складною для доказування, особливо у випадках, коли особа діє на основі неправомірного тлумачення норм або за умов попередньої домовленості з іншими суб'єктами. Це свідчить про необхідність більш чіткого визначення складу злочину, що враховуватиме реальні обставини правопорушення та його наслідки.

По-третє, спостерігаються значні колізії між адміністративним і кримінальним законодавством у частині регулювання відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво. Дублювання норм Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України ускладнює розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, що створює простір для зловживань і суперечливих рішень у судовій практиці.

По-четверте, чинна система взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють контроль за дотриманням земельного законодавства, потребує вдосконалення. Відсутність ефективного механізму моніторингу та фіксації правопорушень значно знижує

превентивну функцію законодавства, що призводить до зростання кількості випадків самовільного зайняття земель і будівництва.

На основі проведеного дослідження сформульовано такі рекомендації. Необхідно уточнити положення ст. 197-1 Кримінального кодексу України, зокрема чітко визначити критерії оцінки шкоди, передбачити нові кваліфікуючі ознаки, такі як вчинення злочину групою осіб, та розробити методику оцінки наслідків правопорушень. Доцільним є вдосконалення адміністративного законодавства з метою гармонізації з кримінальними нормами, що дозволить уникнути дублювання відповідальності. Крім того, важливо розробити електронну систему моніторингу використання земель, яка дозволить оперативно виявляти та фіксувати порушення земельного законодавства.

Запропоновані заходи спрямовані на усунення існуючих прогалин і колізій у законодавстві, підвищення ефективності правозастосування та забезпечення належного захисту суспільних відносин у сфері земельного користування. Реалізація цих рекомендацій сприятиме зміцненню правопорядку, запобіганню порушенням земельного законодавства та забезпеченню балансу інтересів держави, суспільства та громадян.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. С. 131.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. С. 1122.
4. Захарчук В.М. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. 202 с.
5. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері земельних відносин. Київ: Юридична думка, 2018. 320 с.
6. Антонюк Н.О. Проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних із самовільним зайняттям земельної ділянки. Актуальні питання правозастосування. 2019. № 2. С. 45–53.
7. Носік В.В. Правове забезпечення земельної реформи в Україні: теорія і практика. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2017. 480 с.
8. Кулинич П.Ф. Проблеми юридичної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин. Юридичний вісник. 2018. № 4. С. 28–33.
9. Лугина О.В. Кримінально-правове регулювання самовільного зайняття земель в Україні. Право України. 2019. № 7. С. 18–25.
10. Шульга М.В. Розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення земельного законодавства. Вісник кримінального права. 2020. № 3. С. 62–68.
11. Карпов Т.І. Правові аспекти самовільного захоплення земельних ділянок. Земельне право України. 2018. № 6. С. 35–40.